

αυτή — που στηρίζεται σε νόμους, υπουργικές αποφάσεις, απογραφικά στατιστικά στοιχεία, απόψεις και θέσεις αρμόδιων παραγόντων, μελέτες, ερευνητικά συμπεράσματα κ.ά. — περιλαμβάνει: α) την πολιτική της επαγγελματικής κατάρτισης και κοινωνικής ένταξης των ΑΕΑ, β) τις θετικές ενέργειες και τους αρνητικούς παράγοντες για την κοινωνική ένταξή τους, γ) το δομικό χαρακτήρα της ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης και δ) τα προβλήματα και τις προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης και κοινωνικής ένταξης εν όψει του 1992.

Στο τρίτο μέρος, που έχει χαρακτήρα πρακτικό και αποβλέπει στη μεθόδευση τρόπου αντιμετώπισης του προβλήματος της κοινωνικής ενσωμάτωσης των ΑΕΑ, δίδεται μια ολοκληρωμένη πρόταση για την αναβάθμιση της «ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης» στην Ελλάδα και το συντονισμό των συνδεόμενων με την κατάρτιση ενεργειών. Η πρόταση αυτή, που περιλαμβάνει και προσωπικές απόψεις του συγγραφέα, συνίσταται: α) στην κάλυψη του νομοθετικού κενού, β) στην εκπαίδευση του διδακτικού και λοιπού προσωπικού, γ) στη δημιουργία Κεντρικού Συντονιστικού Οργάνου με περιφερειακές μονάδες, δ) στη δημιουργία Ιατροπαιδαγωγικών Κέντρων, ε) στην εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης των ΑΕΑ με αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων που θα διατεθούν για την υλοποίηση των προγραμμάτων, την εφαρμογή των οποίων υπαγορεύει η αναπτυξιακή στρατηγική της χώρας μας, στ) στην αντιμετώπιση μιας σειράς παραμέτρων της ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης (διαβίωση, ρόλος οικογένειας και συνδικαλιστικών οργανώσεων, αποϊδρυματοποίηση, διακίνηση κ.λπ.) κ.ά.

Η εργασία κλείνει με το συμπέρασμα ότι το πρόβλημα των ΑΕΑ δεν λύνεται με τη μεγιστοποίηση της δοθείας προς αυτά, αλλά με την ελαχιστοποίηση της αρνητικής απέναντί σ' αυτά στάσης των ατόμων χωρίς «ειδικές» ανάγκες και την εξειδίκευση των σχολούμενων με το πρόβλημα ατόμων.

Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου. Μιχαήλ Δαμασκηνός (1530/35-1592/93). Συμβολή στη μελέτη της ζωγραφικής του. Διδακτορική διατριβή. Τόμοι Α'-Γ'. Αθήνα (Πανεπιστήμιο Αθηνών) 1988.

Η διατριβή (σελ. α-η, 1-626 και 278 πίν.) έχει ως θέμα τον μεταβυζαντινό ζωγράφο Μιχαήλ Δαμασκηνό (1530/35-1592/93), που έζησε στην Κρήτη και στην Ιταλία και άφησε σημαντικό και πολύπλευρο καλλιτεχνικό έργο. Το κύριο σώμα της εργασίας αποτελείται από τον Πρόλογο, την Εισαγωγή, τέσσερα κεφάλαια και τον Επίλογο. Ακολουθούν: το Παράρτημα, όπου δημοσιεύονται αρχαιακά έγγραφα, δύο Λεξιλόγια (των ελληνικών και των βενετικών εγγράφων), Πηγές, Βιβλιογραφία, Ευρητήριο των εικονογραφικών θεμάτων των έργων του Δαμασκηνού, Κατάλογος πινάκων (με μνεία της προέλευσης των φωτογραφιών) και οι Πίνακες.

Στον Πρόλογο ορίζονται οι στόχοι της εργασίας, που ήταν: α) η βιογράφηση του ζωγράφου, β) η καταλογογράφηση των έργων του και η συνολική θεώρηση της καλλιτεχνικής παραγωγής του και γ) η μελέτη των επιδράσεων από την τέχνη της Δύσης στη ζωγραφική του.

Στην Εισαγωγή εξετάζονται οι κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, σημαντικό οικονομικό και στρατηγικό κέντρο της εποχής, οι συνθήκες εργασίας των ζωγράφων στην πρωτεύουσα Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο) και διάφορες παράμετροι της δραστηριότητάς τους.

Στο Α' κεφάλαιο αναλύεται η βιογραφία του Δαμασκηνού με βάση όσα στοιχεία ήταν γνωστά και όσα προσφέρονται για πρώτη φορά, ύστερα από έρευνες της συγγραφέως σε αρχεία της Βενετίας. Από τα σημαντικότερα νέα στοιχεία, που αφορούν στη δράση

του στην Κρήτη, είναι: τα σχετικά με το εργαστήρι του Δαμασκηνού και τα σύνεργα και υλικά της τέχνης του, τις παραγγελίες μεγάλων πινάκων δυτικού τύπου (*pale d'altare*) για σπουδαίους καθολικούς ναούς του Ηρακλείου, τη ζήτηση και την κυκλοφορία των σχεδίων του.

Στο Β' κεφάλαιο εξετάζονται ορισμένα ζητήματα σχετικά με την καλλιτεχνική παραγωγή του Δαμασκηνού, όπως: η χρονολόγηση των έργων του (από τα 88 μόνο τα 2 φέρουν χρονολογία): η θεματολογία και εικονογραφία τους (άλλοτε πιστή στα βυζαντινά σχήματα και άλλοτε πρωτότυπη, με αφομοιωμένα δυτικά στοιχεία): η παραγωγή άλλων Κρητικών ζωγράφων· η στάση του Δαμασκηνού απέναντι στην προηγούμενη εικονογραφική παράδοση, με μελέτη συγκεκριμένων έργων· η τεχνική του και η εξέλιξη της τέχνης του· οι υπογραφές στα έργα του και οι παραγγελιοδότες του.

Στο Γ' κεφάλαιο μελετώνται οι δυτικές επιδράσεις στο έργο του Δαμασκηνού, που κλιμακώνονται από ορισμένες λεπτομέρειες μέχρι την ευρύτερη διείσδυση στοιχείων και τη συνακόλουθη δημιουργία νέων εικονογραφικών τύπων, για να καταλήξουν στην πλήρη επικράτηση της ιταλικής εικονογραφίας και τεχνοτροπίας, κατά περίπτωση.

Η παραμονή του Δαμασκηνού στη Βενετία (1568/69, 1574-1583) υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη της τέχνης του. Ο ζωγράφος επηρεάστηκε από το ρεύμα του βενετσιάνικου Μανιερισμού (Bassano, Veronese, Tintoretto) και από την αναγεννησιακή τέχνη της κεντρικής και θόρειας Ιταλίας. Η έρευνα επισήμανε συγκεκριμένα πρότυπα που έλαβε υπόψη του ο Δαμασκηνός, είτε με άμεση επαφή είτε μέσω χαρακτηριστικών (π.χ. έργα του Leonardo da Vinci, του Raffaello, του Jacopo Bassano, του Paolo Veronese, του Jacopo Tintoretto και άλλων).

Σημαντικό ρόλο στην εργασία του είχαν τα σχέδια και οι χαλκογραφίες. Ο Κρητικός ζωγράφος μαρτυρείται ως συλλέκτης σχεδίων του περίφημου Ιταλού μανιεριστή Parmigianino και άλλων καλλιτεχνών (τα οποία πούλησε το 1581 στον γνωστό γλύπτη Alessandro Vittoria), ενώ χρησιμοποίησε χαλκογραφίες του Marcantonio Raimondi, του Agostino Veneziano, του Cornelis Cort, του Agostino Carracci και άλλων.

Οι προτιμήσεις του Δαμασκηνού σε διαφορετικά πρότυπα εκφράζουν εύγλωττα τις τάσεις εκλεκτικισμού που τον διακρίνουν.

Το Δ' κεφάλαιο περιλαμβάνει μια σειρά από κριτικούς καταλόγους. Οι κατάλογοι Α'-Γ' περιέχουν τα 88 μέχρι τώρα γνωστά έργα του Δαμασκηνού (11 αποδίδονται στον ζωγράφο για πρώτη φορά), ο κατάλογος Δ' περιέχει τα έργα του που μνημονεύονται σε γραπτές πηγές του δέκατου έκτου και του δέκατου έβδομου αιώνα, ο κατάλογος Ε' έργα συγγενικά της τέχνης του και τέλος ο κατάλογος ΣΤ' περιέχει εικόνες με πλαστές υπογραφές ή με εσφαλμένες αποδόσεις. Τα περισσότερα έργα του Δαμασκηνού βρίσκονται στην Κρήτη, την Κέρκυρα και τη Βενετία.

Στον Επίλογο αξιολογείται η καλλιτεχνική προσφορά του Δαμασκηνού, που συνδύασε με δημιουργικό τρόπο στοιχεία από τη βυζαντινή και την πρώτη μεταβυζαντινή παράδοση και από τη δυτική ζωγραφική, και σταθμίζεται η επίδραση της τέχνης του.

Στο Παράρτημα εκδίδονται με τη διπλωματική μέθοδο 18 έγγραφα σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Δαμασκηνού. Τα 17 από αυτά ήταν ανέκδοτα και τα 9 άγνωστα. Όλα σώζονται στη Βενετία, είτε στα Κρατικά Αρχεία (όπου οι σειρές του Βενετού Δούκα της Κρήτης και των νοταρίων του Χάνδακα) είτε στο Παλιό Αρχείο της Ελληνικής Αδελφότητας.

Οι Πίνακες (1-278) περιλαμβάνουν τα περισσότερα έργα του Δαμασκηνού (με αρκετές ανέκδοτες λεπτομέρειες), έργα άλλων μεταβυζαντινών ζωγράφων και έργα ευρωπαϊκής τέχνης που σχετίζονται με το περιεχόμενο της εργασίας.